

Públic

LES CONSEQÜÈNCIES DEL NEOLIBERALISME EN LA PANDÈMIA ACTUAL

Vicenç Navarro

Catedràtic de Ciències Polítiques i Polítiques Públiques,
Universitat Pompeu Fabra, i Director del Hopkins-UPF Public Policy
Center

20 de març del 2020

En un article recent vaig assenyalar elements importants que havien contribuït a la propagació de l'epidèmia –ara pandèmia– causada pel coronavirus, elements als quals no s'havia donat la visibilitat que mereixien als principals mitjans d'informació i que, de no ser entesos i resolts, crearien les condicions per a l'aparició d'altres epidèmies, un cop aquesta estigués resolta (**"El que no s'ha dit de l'epidèmia de coronavirus"**, *Públic*, 04.03.20). **Entre aquests elements apuntava el comportament de les grans empreses farmacèutiques, que sistemàticament avantposen el seu objectiu d'optimitzar els seus beneficis a d'altres fins, com ara prevenir i/o curar malalties que, si s'estenen, poden convertir-se en pandèmies, com ha passat ara. La importància**

d'aquesta comercialització i la submissió dels interessos generals als interessos privats en sectors tan importants per a la salut i qualitat de vida de les poblacions –com ho és la sanitat (inclòs el sector farmacèutic)– ha estat la característica del període neoliberal, iniciat a partir dels anys vuitanta al món occidental amb l'àmplia privatització d'aquests sectors vitals per al benestar de la població. Aquestes pràctiques van ser iniciades a principis dels anys vuitanta pel **president Reagan als EUA i la primera ministra Thatcher al Regne Unit, i continuades més tard a Europa pels governs conservadors, liberals i socialdemòcrates** (que van fer seves, aquests últims, aquestes polítiques, com fou el cas dels governs presidits per Tony Blair al Regne Unit, Gerard Schröder a Alemanya i Zapatero – expandides considerablement per Rajoy– a Espanya), **ideologia que va esdevenir hegemònica a les institucions nacionals i internacionals** (com el Fons Monetari Internacional, el Banc Mundial, el Banc Central Europeu, i el Parlament i la Comissió Europeus, entre d'altres). **Les conseqüències de la seva aplicació han estat enormes, i han contribuït en gran mesura a l'establiment de les bases que van permetre l'expansió de la pandèmia actual. Vegem les dades.**

La contribució del neoliberalisme a la reducció de la capacitat de la societat per respondre a les epidèmies

L'expansió del neoliberalisme ha contribuït al fet que, des dels anys vuitanta, el món hagi vist ni més ni menys que quatre grans epidèmies (Ebola, SARS, MERS i ara el COVID-19), sent l'aplicació de les seves polítiques (és a dir, la desregulació dels mercats i la seva mundialització, així com les polítiques d'austeritat social) un dels factors que més han contribuït a l'expansió d'aquestes malalties a ambdós costats de l'Atlàntic Nord (la qual cosa explica que adquirissin gran visibilitat mediàtica, ja que hi ha hagut també d'altres epidèmies que, quan no ha afectat aquests països i s'han limitat i contingut als països subdesenvolupats o en altres continents, gairebé no han estat notícia).

D'entre aquestes mesures, dues han tingut especial importància: una ha estat, com acabo d'esmentar, **la desregulació del moviment de capitals i del món del treball, fet que ha creat una gran mobilitat de persones i de productes de consum a nivell global, amb un debilitament de les polítiques de protecció del treballador i del consumidor, així com una àmplia desregulació dels mercats de treball.** I l'altra intervenció, perjudicial també per al benestar de les classes populars, ha estat **la reducció de serveis fonamentals per garantir el benestar de la població com els serveis sanitaris i els de salut pública, així com els serveis del 4t pilar del benestar com escoles bressol i serveis a les persones dependents com la gent gran, que són**

imprescindibles per reduir l'enorme impacte negatiu de l'epidèmia en la qualitat de vida de les poblacions.

Els països del capitalisme més desenvolupat que han aplicat amb més duresa aquestes polítiques neoliberals inclouen els EUA (i d'una manera molt especial, el govern del Partit Republicà presidit per Trump, que domina també la cambra alta, el Senat), **Espanya** (durant els governs Zapatero i, d'una manera fins i tot més accentuada, durant els governs Rajoy, sent a nivell autonòmic el govern Artur Mas a Catalunya un dels més durs en les seves retallades) i **Itàlia** (i, molt en particular durant la presència en el govern de la ultradreta de la Lliga Nord amb el seu líder, Matteo Salvini).

La màxima expressió del neoliberalisme: els EUA de Trump

Dues són les característiques que defineixen avui els EUA. Una és el **baixíssim nivell de protecció social de les classes populars**. El nivell de vida de la classe treballadora s'ha reduït enormement com a conseqüència del **gran augment de la precarietat i la pluriocupació en el mercat de treball nord-americà**. Segons un recent estudi de la prestigiosa *Brookings Institution*, publicat l'any 2019, **el 44% dels treballadors als EUA (més de 53 milions) són treballadors amb salaris baixos** (amb

una mitjana de salaris d'una mica menys de 18.000 dòlars l'any), amb la qual cosa l'informe conclou que **"gairebé la meitat dels treballadors obté uns salaris que no són suficients per obtenir una seguretat econòmica"**. Aquest percentatge ha crescut molt notablement durant l'època Trump. Un indicador d'aquesta escassa protecció social és que **la gran majoria de treballadors no tenen sick leave**, és a dir, que si no treballen perquè estan malalts, no reben cap salari o ajuda financera, sigui privada (proporcionada pel seu ocupador) o pública (per la Seguretat Social). **Això implica que els treballadors acostumen a resistir-se molt a deixar de treballar perquè els suposaria interrompre els seus ingressos. Aquesta és la causa que moltes persones malaltes, infectades pel coronavirus, continuïn treballant i contagiant.**

Però la dimensió més dramàtica d'aquesta escassa protecció és que la majoria dels serveis sanitaris són privats. Gairebé 30 milions de persones als EUA no tenen cap cobertura sanitària i uns altres 27 milions tenen una cobertura molt insuficient. Com a resultat de l'escàs desenvolupament del sector públic, els EUA són un dels països amb un número més baix de llits hospitalaris per cada 1.000 habitants a l'OCDE (el grup de països més desenvolupats del món capitalista), amb la qual cosa té un problema gravíssim per poder atendre la població.

La resposta de Trump a l'epidèmia

L'estratègia del govern del president Trump s'ha centrat a negar que hi hagi un problema, i atribueix al Partit Demòcrata la creació d'una inexistent epidèmia que, segons ell, està basada en la difusió de notícies falses (*fake news* en anglès). **Fins i tot ha arribat a ordenar a la màxima autoritat federal de salut pública, el *Center for Disease Control and Prevention* o CDC** (el pressupost del qual el govern TRump ha reduït en un 18% anual) **que prohibís les proves d'identificació per mostrar si la persona està o no contagiada de COVID-19** (amb l'excepció de les realitzades pel propi CDC), **la qual cosa ha limitat aquest número de proves a una quantitat mínima (només 26 proves de COVID-19 per cada milió d'habitants entre el 3 de gener i l'11 de març, segons dades de la BBC, quan Corea del Sud n'havia realitzat 4.000 per milió durant el mateix període) en un país de més de 300 milions d'habitants.**

En realitat, el president Trump va retallar en un 20% els Programes Federals per a Urgències Infeccioses, i va eliminar alhora la unitat de pandèmies dins del Consell de Seguretat Nacional, per la qual cosa aquesta institució va passar a centrar-se únicament en la seguretat militar i va deixar de

banda la seguretat en el benestar. Va dur a terme grans retallades en la investigació dels Instituts Nacionals de Salut (NIH), incloses investigacions en els coronavirus (un dels quals ha estat el causant de la pandèmia actual) que, si s'haguessin completat, haurien pogut prevenir aquesta pandèmia.

L'enorme alarma popular ha forçat el president Trump a reconèixer que si hi havia una epidèmia, fet del qual s'ha adonat després de la caiguda en picat de la borsa, més que pel patiment popular. I a fi d'estimular l'economia, ha demanat reduir els salaris i baixar els impostos i, molt en especial, les cotitzacions a la Seguretat Social (com a part de l'intent de Trump als EUA d'eliminar aquest programa federal). Últimament i, de nou, com a resultat del gran enuig popular, ha anat prenent decisions com a resposta a l'activitat propositiva del Partit Demòcrata i del Congrés dels EUA (avui amb majoria d'aquest partit), que estan fent servir la manca de resposta del govern Trump a l'epidèmia com a element clau per a la seva derrota en les properes eleccions. Finalment s'està mobilitzant, utilitzant un llenguatge ultranacionalista que crida a la mobilització en contra del "virus estranger" enviat per un país hostil, la Xina.

L'experiència en països amb cobertura sanitària pública

Un gran número de països al món tenen sistemes de cobertura sanitària universal o gairebé universal, la qual cosa permet un major control del dany causat per la pandèmia. Des que va començar fa més de dos mesos a la Xina, l'epidèmia ha arribat ja a més de cent cinquanta països, amb 175.000 casos de persones infectades i 6.706 morts. **En un informe recent de l'Organització Mundial de la Salut d'aquest mes de febrer es presenten dades de gran interès sobre com caldria respondre a aquesta pandèmia i la relació amb les condicions dels serveis sanitaris i socials per atendre la població.** I, entre les condicions que afavoreixen una resposta positiva a la pandèmia hi ha el nivell de solidesa i maduresa d'aquests sistemes sanitaris i socials, així com l'estratègia per fer front a l'epidèmia. Això inclou poder detectar les persones infectades i atendre aquells que tenen i desenvolupen la malaltia, assegurant-se que es manté la capacitat del sistema sanitari a fi d'atendre adequadament el creixent número de pacients, alhora que es garanteix que es tenen els recursos professionals suficients per atendre tota la població. **L'existència de cadascuna d'aquestes característiques és un indicador del compromís polític i col·lectiu amb la solidaritat davant d'una amenaça a la que la societat ha de fer front. I són unes bones bases per avaluar la resposta dels països a l'epidèmia.**

Qui ho ha fet millor

Seguint aquest criteri, **un recent article a *Lancet* mostra com l'exitosa estratègia de contenció del Japó, Hong-Kong i Singapur (als quals caldria afegir Corea del Sud), a més a més de la Xina, s'ha sustentat en l'existència d'aquestes pràctiques.** Això ha permès que els serveis públics, altament populars, hagin pogut controlar l'abast de l'epidèmia i atendre la població malalta. **Ara bé, hi ha hagut països als quals els ha faltat alguna d'aquestes característiques, i algunes d'aquestes deficiències es deuen a les polítiques d'austeritat neoliberals dutes a terme pels governs.** A l'article "***We need strong public health care to contain the global corona pandemic***", escrit per **Wim De Ceukelaire** i **Chiara Bodini**, que es publicarà aviat a la ***International Journal of Health Services***, s'assenyala que la privatització dels serveis que ha tingut lloc a molts països europeus, com ara Itàlia, juntament amb les retallades de la despesa pública sanitària, han dificultat la ràpida resolució de la pandèmia, i el cas italià s'ha convertit en el millor exemple europeu de col·lapse del sistema sanitari.

Els autors assenyalen en aquest sentit que a "*Itàlia, el país fins ara més afectat a Europa, la regionalització de*

l'atenció sanitària –com a part d'una política molt més àmplia de desmantellament i privatització progressius del Servei Nacional de Salut– ha endarrerit significativament l'adopció de mesures coherents per contenir la malaltia i reforçar el sistema sanitari”.

“En la mesura que els seus sistemes sanitaris no han estat capaços de coordinar les respostes col·lectives adequades, no ens ha de sorprendre que les mesures preses pels governs europeus se centrin en les responsabilitats individuals de la gent. El distanciament social s’ha convertit en la peça principal dels seus plans de mitigació del COVID-19”.

Ara bé, els autors també assenyalen que, tot i que aquestes mesures que accentuen la responsabilitat individual són necessàries, el fet és que són insuficients. Cal afegir les intervencions col·lectives, les quals han d’incloure la provisió de serveis públics com, a més dels serveis sanitaris, els serveis socials i els serveis d’ajuda a les famílies englobats en el 4t pilar del benestar (escoles bressol i serveis a les persones dependents com la gent gran), així com garantir els drets laborals i socials de la població per resoldre els problemes creats per la pandèmia als mercats de treball i a les societats sotmeses a ella.

L'epidèmia i la seva resposta a Espanya

La resposta a Espanya a la pandèmia s'ha produït en el context d'un sistema sanitari pràcticament universal. Però hi ha tres punts febles enormement importants per al tema que tractem (la resposta als danys de la pandèmia). Un ha estat el seu enorme subfinançament, que he denunciat repetidament als meus llibres i articles (veure "***Ataque a la democracia y al bienestar. Crítica al pensamiento económico dominante***", Anagrama, 2015; i "***El enorme daño causado por los economistas neoliberales***", *Público*, 27.12.19). **Les enormes retallades (de les més accentuades a la UE-15) han deixat aquest sistema en una situació d'escassa capacitat per respondre a l'enorme dany que provocarà l'expansió inevitable de la malaltia vírica. En realitat, aquest subfinançament explica la dualitat als serveis sanitaris, amb uns serveis privats (de major sensibilitat cap a l'usuari, però pitjor qualitat en la seva atenció) per al 20%-30% de la població de renda superior, i els serveis públics per a la majoria (el 70-80% de la població).** Les enormes retallades han augmentat el sector privat a costa de reduir el públic, cosa que ha **accentuat la polarització per classe social que caracteritza la societat espanyola.** De nou, les retallades a Espanya han estat de les més accentuades a la UE-15. **Segons dades d'Eurostat, la**

despesa sanitària va passar de representar el 6,8% del PIB l'any 2009 al 6,4% l'any 2014 (segons el Servei Català de la Salut a partir de dades de l'OCDE, en el mateix període i en dòlars per càpita, la despesa va passar de 2.197\$ a 2.140\$, alhora que a la mitjana de la UE-15 es va passar de 3.008\$ a 3.389\$). Aquesta baixa i reduïda despesa sanitària es tradueix en molts altres indicadors. El número de metges –segons l'OMS- ha passat de 47 per cada 10.000 habitants l'any 2009 a 40 l'any 2016 (un 14% menys). A Suècia va passar de 32 l'any 2007 a 54 l'any 2016. I pel que fa a llits hospitalaris, a partir de dades de l'OCDE es va passar de 3,3 llits a 3 per cada 1.000 habitants, del 2007 al 2016. A Itàlia va passar de 3,7 a 3,2.

I una altra gran feblesa és l'escàs poder que tenen a Espanya les agències de salut pública, esbiaixades a favor dels interessos i lobbies economicofinancers a costa dels interessos dels usuaris, treballadors i classes populars. Per regla general, els ajuntaments (el nivell de govern a on s'ubiquen gran part dels departaments de salut pública) tenen molt poc poder. Això s'ha vist en les lluites constants que l'ajuntament de Barcelona actual ha tingut amb lobbies financers i econòmics per protegir la salut i els interessos de les classes populars, amb desautoritzacions freqüents per part dels nivells superiors de

govern o pel sistema judicial, profundament conservador. **La tercera feblesa és l'escassíssim desenvolupament dels serveis clau d'ajuda a les persones dependents i les escoles bressol, necessaris per a la resolució d'aquesta crisi, tal com he assenyalat en la secció anterior dels EUA. De fet, l'escassíssima protecció que tenen les famílies a Espanya i el limitat desenvolupament dels serveis d'ajuda a aquestes famílies** (de nou, escoles bressol i serveis a les persones dependents, com la gent gran), **conseqüència, al seu torn, de l'escàs poder de la dona, estan deteriorant encara més el seu benestar** (i molt en particular de la dona de classe treballadora i altres sectors de les classes populars), **ja que mesures com els tancaments de les escoles els creen greus problemes, doncs obliguen a canvis enormes en la conciliació de tasques professionals amb les responsabilitats familiars, que continuen sent realitzades per les dones, fet que dificulta la seva integració en el mercat de treball.**

En resum, la pandèmia està mostrant les grans insuficiències de l'Estat del Benestar espanyol i els seus serveis, resultat del seu escàs finançament (dels més baixos de la UE-15) i la seva dualització per classe social, que crea una polarització social que trenca amb la necessària solidaritat que es requereix per resoldre els grans problemes

que crea la pandèmia. El gran domini que les forces conservadores (de sensibilitat neoliberal) han tingut i continuen tenint sobre els aparells de l'Estat i sobre l'establishment politicomediàtic del país ha portat a una situació que mostra els enormes dèficits que persisteixen a Espanya, i que han estat silenciats o ocultats per aquest establishment. Cal que es produeixi una àmplia mobilització a la societat per exigir canvis substancials i profunds, amb una expansió d'aquests serveis, pressionant el nou govern de coalició d'esquerres perquè aprofiti les circumstàncies excepcionals per corregir aquests dèficits, intentant, entre d'altres mesures, posar els fons i els poders públics al servei de la ciutadania, a base d'una redistribució molt notable de la riquesa del país que contribueixi a obtenir els fons requerits, reduint les desigualtats socials que han estat deteriorant la qualitat democràtica del país i el benestar de la població durant el llarg període neoliberal. Continuar amb les polítiques neoliberals seria un suïcidi per al país, ja que incrementarien encara més el patiment de les classes populars. L'esplèndid exemple de la mobilització que ha tingut lloc per donar les gràcies als professionals i treballadors sanitaris és una mostra de la solidaritat que la població a Espanya pot oferir en un moment en què el bé comú ha de ser l'únic criteri d'avaluació de les polítiques de l'Estat. Espero que aquest article ajudi a

entendre les conseqüències negatives que ha tingut el pensament econòmic dominant, que ha estat reproduït pels grans mitjans d'informació, i que apareix amb tota claredat durant la major crisi que la majoria de països -inclosa Espanya- han patit en aquests últims anys. Agrairia que aquest article fos distribuït àmpliament al país.